

Premi UPC de ciència-ficció 2005

Conferència, 23/11/2005

Elizabeth Moon

Crear alienígenes: autisme i ciència-ficció

(Atès que sóc escriptora, deixa'm començar per on comença la història, i seguir pels paranyes per on continua... Fa molts i molts anys, lluny, en un petit poble fronterer i polsós tot just al nord del Río Grande (a uns 400 quilòmetres al sud de San Antonio, Texas, i a 240 quilòmetres al nord de Monterrey, Mèxic), una noia obstinada va començar a escriure històries de llocs on mai no havia estat, de gent que mai no havia conegut i d'esdeveniments que mai no havien pogut succeir. Al principi, a totes sortien nobles gossos collie, bonics i veloços caballs, i una heroïna que no s'assemblava en res a ella mateixa, doncs ella no era pas l'heroïna ideal perquè era massa alta, massa prima i molt poc graciosa.

Com que era filla de pares divorciats, tothom esperava que fracasés com a estudiant, com a dona i com a ciutadana respectable. Molts no es cansaven de dir-li que no era tan intel·ligent ni tan capaç com ella creia, que les seves arrels en una llar desestructurada la condemnaven al fracàs. Mai no es casaria; mai no tindria fills; en el millor dels casos, acabaria essent la secretària fidel (però mal pagada) d'algú. Rebutjaven les seves històries perquè eren massa fantàstiques, massa inversemblants. En canvi, li recomanaven escriure sobre la seva vida tal i com era en realitat, si és que era realment necessari que ho fés.

A ella no li agradava la seva vida tal i com era en realitat; volia estar en un altre lloc i fer altres coses, però sobretot desitjava ser interessant i aconseguir fer quelcom de profit. Tossuda, impacient, amb geni, i cal admetre que una mica arrogant, va lluitar per complir aquest objectiu any rera any, dècada rera dècada.

Com a versió més gran, més grassa i una mica menys enèrgica d'aquella nena, és possible que no la reconeguis en mi... però aquesta va ser la meua història. I t'estaras preguntant què té això a veure amb la ciència-ficció, els alienígenes o l'autisme. Espero aclarir-ho.

Quan vaig descobrir la ciència-ficció, més o menys als catorze anys d'edat, semblava el gènere literari perfecte per a qui volia estar en un altre lloc i fer altres coses. Fins i tot alguns escriptors incorporaven dones intel·ligents i actives a les seves històries; recordo l'emoció llegint *Let There Be Light* ("Que es faci la llum") de Heinlein, amb el seu personatge d'una dona enginyera (la meua mare va estudiar ingenieria però no va poder exercir la seva professió fins després de la segona guerra mundial). I mentre llegia tota la ciència-ficció que trobava, vaig començar a escriure ciència-ficció, abandonant gradualment les històries de caballs, gossos i espies per escriure històries ambientades a l'espai o a planetes llunyans.

Atès que el meu fi era assolir la alteritat, la ciència-ficció, amb els seus estranys plantejaments com "què succeiria si" i "ara què passarà", m'encaixava perfectament. Els lectors de ciència-ficció han d'estar disposats a sortir-se del camí que els hi és familiar per introduir-se en una altra realitat, la qual pot ser un altre planeta, una altra època o una altra mentalitat: una mentalitat alienígena. Els primers alienígenes de la ciència-ficció eren, tal i com deien els crítics, humans disfressats: simis gegants, formigues gegants, aranyes gegants... tots ells semblaven tenir les mateixes motivacions i conductes que un determinat grup d'humans. Van ser tantes les cobertes de llibres i il·lustracions d'històries que mostraven alienígenes monstruosos emportant-se una dona que escridassava, com si es tractés del "Rapte de les Sàbines", que es va convertir en un acudit popular.

No obstant això, no era infreqüent trobar plantejaments del tema dels alienígenes que convidaven a la reflexió. Per a qui havia viscut tota la seva vida en uns confins culturals, la ciència-ficció semblava més natural, més raonable, que molta de la literatura convencional.

Aquí es presentaven altres llocs (planetes, llunes, galàxies), descrits amb tota mena de detalls, i tot basat en els coneixements de l'escriptor sobre física, química i biologia. Molts s'equivocaven, però al menys s'esforçaven per arribar més lluny. Aquí intervenien altres cultures, altres éssers, "persones" les quals no eren tan sols humans vestits de gos o de formiga, sinó que es presentaven amb la intenció seriosa de que es comprenés el que aquella criatura perceberia, el que la motivaria o el que comprendria.

Cada cop que ens aferrem a allò que no ens resulta familiar i intentem utilitzar-ho en una història, canviem, i ens canvia l'alienígena. Els escriptors de ciència-ficció s'esforcen per fer quelcom estrany intel·ligible i quelcom familiar estrany, aconseguint amb èxit ambdues coses, en diferent mesura. Els insectoids alienígenes viuen en comunitats com les nostres abelles o formigues; els humanoids d'aspecte familiar es comuniquen per l'olfacte o veuen amb els dits en comptes de amb els òrgans de la cara, els quals no són ulls. Els propis humans (la gent del futur) es converteixen en part en una màquina o s'adapten físicament a mons diferents als nostres... incapaços de suportar la força de la gravetat o capaços de sobreviure en mons on la gravetat és el doble que en el nostre món... modelats per l'aïllament cultural que no pot existir en el nostre món, adoptant formes pures de teoria cultural... però sempre diferents a la humanitat que coneixem.

Per tant, els lectors de ciència-ficció, així com els escriptors de ciència-ficció estan familiaritzats amb límits més fluids entre el que és normal i anormal, el que és familiar i estrany, que molts altres. A moltes d'aquestes històries, els conflictes inicials poden moderar-se per part de persones sàvies i treballadores (sovint, però no sempre, humans), de manera que éssers totalment aliens entre ells però amb un interès comú en la col·laboració poden a la fi establir un contacte real, arribar a un enteniment.

A la ficció, si l'escriptor vol que funcioni, funcionarà sens dubte. Les parelles més improbables poden convertir-se en aliats; els millors amics poden acabar essent enemics. Aquesta és la part divertida de ser escriptor, d'ésser la deïtat de la creació pròpia. Malgrat això, els escriptors només controlen allò que figura al paper, no pas la reacció del lector. El lector, aliè en tant que no forma part de la creació de l'escriptor (com a individu independent amb un grup independent de criteris sobre el que és estrany i familiar), sempre pot decidir que l'estrany és massa estrany: que les motivacions no tenen sentit, que aquell alienígena concret pot descartar-se. Aquesta és la part divertida de ser lector: tenir llibertat per rebutjar, i també la llibertat d'acceptar, la realitat (familiar o estrangera) que l'escriptor ofereix.

Més que qualsevol altre lector de ficció, el lector de ciència-ficció busca l'estranyesa, s'atreveix a deambular pel que és inusual i posa a prova les profunditats desconegudes del que és aliè. De fet, podem estar orgullosos d'aquesta capacitat de construir ponts mentals entre allò conegut i allò desconegut. Deixa que un nou escriptor proposi un desert més desèrtic, un alienígena més aliè, i que els escriptors de ciència-ficció acullin allò que els altres rebutgen.

A la ficció. Però què passa amb la realitat? La ciència-ficció pot preparar bé els que la escriuen i la llegeixen pel primer contacte real amb un alienígena?

Com molts d'altres lectors de ciència-ficció, pensava que això era estimulants, que obria la ment, el fet d'aplicar idees extrems de la ciència-ficció als "alienígenes" més habituals i menys complets de la vida quotidiana: veïns, companys d'estudis, companys de feina, etc. Molts malentesos entre la gent es podrien resoldre si es sapigués quin és el punt de vista de l'altra persona (cultural, religiós) i s'arribés a un enteniment. Pensava que se'm donava bé, perquè em portava bé fàcilment amb gent amb diferents formes de vida.

Això va ser l'època AA de la meua trajectòria temporal personal: Abans de l'Autisme.

El nostre primer contacte real amb un alienígena es va produir quan vam recollir el nostre fill adoptat, nascut feia cinc dies, de mans de l'advocat de la mare biològica. Com un lector de ciència-ficció que obre un llibre nou per la primera pàgina, vam buscar pistes que ens

indicassin el tipus d'història a la qual estàvem a punt d'endinsar-nos. Allà hi havia un nadó grandot i sa, amb aquells ulls encara blavosos d'acabat de néixer, movent les manetes. En general, els nadons s'assemblen molt entre ells, a menys que tinguis la capacitat mèdica de percebre les orelles baixes, els ulls separats i signes subtils de problemes neurològics.

De manera que, sense pistes fermes, vam creure que era com qualsevol altre nadó. Teníem les mateixes esperances depositades en ell que tots els pares; ens l'imaginàvem creixent com els altres nens, jugant, anant a escola, desenvolupant els talents que tingués i convertint-se en un adult amb la seva pròpia família. I el vam tractar com a qualsevol altre nadó... al cap i a la fi, l'últim lloc on algú espera trobar-se un alienígena és al bressol a casa seva.

Malgrat això, quan neix un nen autista, aquesta és justament la situació. No és un nadó amb tentacles en comptes de braços, o amb un tronc per nas, o amb la pell verda plena de berrugues... sinó un nadó amb una conducta tan estranya, tan incomprendible, que els pares el descriuen sovint dient que el nen és "com un alienígena".

Els llibres per a pares (sobre nadons, sobre desenvolupament infantil o sobre les tècniques de ser pares) mostren als pares el que poden esperar: com reaccionen els nadons al seu entorn, quan podran somriure, seure, agafar objectes, gatejar, dir la seva primera paraula, articular frases, etc., com abrigar-los, com dormir-los, com consolar-los quan tenen por o els fa mal alguna cosa. Encara que no llegeixin llibres, els pares saben (per la seva pròpia família i els seus amics) com se "suposa" que han de ser els nadons. Naturalment, els pares esperen que siguin nens normals, que encaixin en els paràmetres d'una infantesa normal.

Un nadó que no vol que l'agafin ni li facin carantoines, que no mostra cap reacció, o en tot cas una reacció negativa, vers coses que agraden a la majoria dels nadons, que plora "sense motiu" i riu "sense motiu" sembla un alienígena. La majoria dels nadons es mostren fascinats per l'altra gent: els miren fixament, estan atents als sons que emeten, comencen a imitar els moviments i els sons. Els nadons que no fan cas a la gent, miren cap a una altra banda i centren la seva atenció en la llum del sostre, en la maneta de la porta, semblen alienígenes, inhumans. Tothom sap quins aliments agraden als nens, quina roba els hi agrada, quins colors els hi agraden, quines joguines els hi agraden... El nen que rebutja un aliment normal que la resta de nens menjarien sense problemes, que plora si sent al cos la roba que un altre nen duria posada, que no fa cas de les joguines amb les quals altres nens jugarien i que consisteixen a apilar objectes o alinear-los en fileres, sembla un alienígena.

I això és el que fa, més o menys, el nen autista. Desde fora és molt fàcil veure el nen autista com un ésser tan estrany, tan insòlit, que es mereix l'etiqueta que se li posa molt sovint: alienígena extraterrestre. Envoltat de gent normal des del seu naixement, immers en el mateix oceà lingüístic i cultural que dona als nadons i nens normals tot el necessari per desenvolupar el llenguatge, les capacitats socials, una personalitat i una identitat que encaixi en la seva família i cultura, el nen autista sembla ignorar-ho tot i acaba aïllat (alienat), separat, incomprendible per als altres.

Ara sabem, a partir del relat d'adults autistes que han aconseguit contactar amb la resta de nosaltres, que el nen autista creu que el món que l'envolta és tan incomprendible com el món creu que és el seu propi comportament. Temple Grandin, potser la millor escriptora autista coneguda, descriu el que ella sentia de nena quan parlava altra gent: soroll, mugits, sons estranys que no transmetien cap mena de significat. Els autistes no entenen els nostres acudits, ni tampoc els matisos de l'entonació i la modulació del discurs que donen gran part del significat assignat al llenguatge verbal. Envoltats de gent amb aspecte humà que emet gralls i mugits, els sons i comportaments de la qual no semblen tenir cap sentit, associats a cap causa discernible, no sorprèn que a molts adults autistes els costi creure que són humans en realitat. Alguns d'ells accepten que no són realment humans, sinó que són, d'alguna manera, alienígenes.

Però per suposat que no són alienígenes. Els autistes són humans, nascuts de mares i pares humans. No són criatures suplantades; no els van deixar en aquest planeta extraterrestres per dur a terme algun tipus d'experiment. Les seves diferències, com totes les diferències existents en el si de la família humana, són diferències humanes, part de la variació dels trets humans. Els metges ho saben. Els pares ho saben, quan hi reflexionen.

Així doncs, per què surt tan sovint el terme "alienígena"? Per què els pares, germans, amics i els propis nens estan tan sovint convençuts que no són realment humans? Dit d'una altra manera, com definim el que és normal? O el que és més provocador: com creem els alienígenes?

És aquí quan el lector de ciència-ficció (i fins i tot més l'escriptor de ciència-ficció) gairebé s'aixeca d'un bot de la cadira, movent la mà amunt. Una de les coses que els escriptors de ciència-ficció sabem fer és crear alienígenes.

Els escriptors de ciència-ficció saben (perquè ho han intentat durant dècades i no ha funcionat) que no pots crear un alienígena si només el fas semblar estrany. Ningú es creu que el monstre verd ple de berrugues i amb tentacles purpurins que s'emporta la xicota maca de l'heroi és realment un alienígena... tenir el desig d'emportar-se noies maques es un tret molt humà. En canvi, els millors alienígenes de ficció són difícils d'entendre. No responen a les sensacions (gustos, olors, textures, formes, colors i qualitats de so) a les quals responen els humans. La seva conducta sembla irracional; els seus motius, incomprensibles.

Però per crear una història, el lector ha d'arribar a entendre d'alguna manera els alienígenes de ficció. A la majoria dels lectors (sobretot els de ciència-ficció, els quals s'interessen pel perquè de les coses) els molesta, o avorreix, o ambdues coses, l'absurditat incomprensible. De manera que una altra cosa que saben fer els escriptors és construir un pont per escurçar la separació entre nosaltres (els humans, tal i com els definim) i ells, els alienígenes, que hem creat dibuixant una línia entre nosaltres. Assegurem al lector que els alienígenes tenen sentit, en els seus propis paràmetres, que hi ha una lògica (fins i tot si no és la nostra) que els impulsa a viure i moure's. Atorguem als alienígenes qualitats que ens poden agradar, que enganxin l'interès del lector, així com pistes a un tipus de lògica diferent.

A més, el sol fet d'escriure sobre alienígenes demostra que la qualitat de ser alienígena es al menys en part una invenció. Podem escollir on dibuixar la línia (els humans l'han dibuixada molt malament en el passat, assignant poblacions senceres al grup "no realment humà"). Amb independència d'on es dibuixi la línia, l'escriptor (i esperem que el lector) s'adonarà que no només es troba al lloc equivocat, sinó que pot ser la línia equivocada, el concepte equivocat. La diferència pot estar en parts de la mateixa realitat, no en dues realitats diferents.

Ara ens centrem en el cas de l'escriptor de ciència-ficció amb un fill autista, un nen molt diferent a la resta de nens en molts aspectes. Quan portes un nen que no s'assembla a la resta de nens a un centre mèdic per esbrinar que té de dolent, això és el que et diuen: el que hi ha de dolent. L'equip mèdic busca, i troba, i parla del que no és normal... del que és defectuós, del que manca, del que es retarda, d'allò que és peculiar. Estan preparats per tipificar la diferència com a desviació, com a patologia.

No busquen el que va bé, el que es desenvolupa amb normalitat, el que és bonic, el que és interessant, el que és divertit i adorable... el que és igual a la resta de nens, el que és saludable.

Això exigeix que el pare tingui la intenció (i la pràctica) d'ignorar el concepte d'"alienígena" i cregui, amb tot el seu cor, que el nen és totalment normal, totalment adorable, totalment capaç d'estimar i respectar, i mereixedor d'amor i respecte. Un pare entregat a trobar la lògica enmig de l'aparent absència de lògica de les reaccions i conductes del nen.

I arribat aquest punt, haig de dir fermament que no som ni hem estat pares perfectes. Aquí no es tracta de si som pares maravillosos, sinó que es tracta d'un enfocament a l'autisme que va sorgir, en part, de l'experiència de llegir (ambdós de nosaltres) i escriure (un de nosaltres)

ciència-ficció i de reflexionar sobre ella. Una experiència que ens va endinsar en les causes socials de l'alienació (de crear alienígenes) que reforcen els problemes neurològics als quals s'enfronten els nens autistes a mida que creixen.

Si els alienígenes es poden fer, es poden desfer? Quins mètodes funcionen? I què es perd (per ambdues parts) si es redueix la qualitat d'alienígena? Als quatre o cinc anys, el nostre fill ens deixava bocabadats quan tocava al piano peces complicades que havia sentit. Ara molt poques vegades el toca. En aquests moments està centrat en el llenguatge: parla, conversa (tot i que encara no ho fa amb "normalitat"). No obstant això, ara és sens dubte més feliç que aleshores. Ha estat un bon canvi?

Va ser un procés llarg, lent, de vegades avorrit, i altres vegades horrible, d'observació, estudi, més observació i tempteig. Escriure ficció com a segona ocupació, mentre treballava amb el nostre fill cada dia, cada hora, era el que em mantenia assenyada. A l'equip mèdic del nostre fill li havia agradat saber que jo tenia una "sortida", tal i com els li deien, i quan el nen va fer dos anys, em van suggerir alegrement que ell em proporcionaria arguments per escriure. Vaig aconseguir no aixecar-me i colpejar-los; aleshores, la idea que jo explotés el meu fill en la meua "sortida" m'empipava més que el fet que suggerissin que necessitava més idees per escriure. (Recorda que he començat dient que tenia geni. La interacció amb neuròlegs pediàtrics, terapeutes, pediatres, etc., acostumava a deixar els meus ànims pel terra, tot i que, per suposat, no ho demostrava.)

Però a mida que el nostre fill creixia, i jo parlava amb els pares d'altres nens autistes i coneixia a altres adults autistes per internet, em vaig adonar que el meu punt de vista (com a mare i com a escriptora de ciència-ficció) tenia alguna cosa que oferir, quelcom més que "una sortida". Havíem creat aquell pont; havíem esborrat aquella línia entre l'autista alienígena i l'humà. Potser podria ensenyar el que he après, que els autistes són persones de carn i ossos i que aquells de nosaltres que no som autistes podem (si ens prenem la molèstia d'entendre'ls i ens esforcem per arribar més enllà) convidar-los a tornar a la raça humana, fora del regne de la ciència-ficció.

Per tant, el personatge d'en Lou em va arribar, amb el seu propi dilema, la seva confusió pròpia sobre la seva humanitat, sobre fins a quin punt era alienígena o no, i sobre si ell hauria d'arriscar el que tenia per obtenir alguna cosa que desconeixia. Ell va escollir, però no hi ha respostes fàcils.